

1. dicitur anima e. 3. ex. 28.

quid sit iterum sitire, vel non sitire amplius in æternum. Qui putant sitire esse bona temporalia, aut carnales voluptates iterum concupiscere, nimium videntur allegorici. Sitire ergo iterum, proprie sumitur pro appetitu potus, quem Philosophi appetitum humidi, & frigidi distinguunt, sicut aqua, quam qui bibit, iterum sitit, sumitur proprie. Non sitire autem in æternum, metaphoricè non proprie dictum est, sicut Spiritus sanctus non proprie, sed metaphoricè aqua vocatur. Est autem non sitire in æternum, non esse opus illi, qui semel bibit eadem spiritali, quam bibit, aqua: semel enim potam satis esse vsque in æternum. Nec enim consumi, aut per vrinas, & sudores excerni sicut aquam istam, quam bibimus elementarem, sed incorruptibilem, immortalem, & inexhaustam esse, quæ perpetuo sitim sedet, id est, per se ad vitam æternam sufficientem esse, nec vllum aliud adiumentum desiderare, quod est sitire, nisi forte, qui eam biberit, euomat. Enomitur autem, quis quis peccat, eiciens à se Spiritum sanctum. Sola ergo natura, & vis virtutis aquæ corporalis, & spiritalis declaratur, quod illa natura sua consumatur, cortum parum que: Immo nisi consumatur, nisi concoquatur, nisi digeratur, minime proficit: hæc contra naturam suam neque corrumpi, neque digeri possit, ideoque semel potam in æternum satis esse, & qui eam biberit, nisi forte, vt diximus, culpa sua eam euomerit, iterum non sitire. Cur enim sitit iterum, qui aquam istam elementarem bibit, nisi quia quam semel bibit, aqua calore stomachi consumitur: nisi namquam consumitur, nunquam iterum sitiret. Id ergo in aqua illa spiritali accidit. Hæc ratione quaestiones illæ, quas nonnulli in hunc locum inducunt, præciduntur. Altera est, quomodo qui bibit ex aqua Spiritus sancti non sitiat in æternum, cum homines, qui Spiritum sanctum receperunt, peccare possint, & qui in peccato sunt, virtute sitiant, id est aqua illa iterum indigeant, vt spiritaliter viuât, saluatiq; esse possint? Facile enim ex hoc, quæ modo diximus, soluitur: vim tantum, naturamq; virtutisq; aquæ hæc explicari, Spiritum sanctum eiusmodi natura sua aquam esse, vt qui semel eam biberit, satis habeat in totam vitam, modo ne euomat, ne eiciat: uomit, qui peccat. Altera, quomodo hæc sententia illi Ecclesiastici ca. 4. 29. contraria non sit, *Qui bibens me, adhuc sitient?* Illic enim sitire est amare, & concupiscere, qui amor, quo magis sapientiam gustamus, magis crescit. Sicut de auaritia, poeta ille dixit.

Dicitur de hoc loco quæ sitius explicatur.

Iuuenal. Satyr. 14.

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Hic autem non sitire non est non concupiscere, sed non indigere villa realia, aut non opus esse eundem Spiritum sanctum iterum accipere, quod est iterum bibere, quia semel acceptus semper in nobis manet, nisi nos ipsi inuitum quodammodo, & repugnantem eiciamus. Atque hoc est, quod nos admonet D. Paulus, Thessal. 5. 19. *Spiritus nolite extinguere.* Manet in nobis semel haustus, semel accensus, nisi nos ipsi extinguamus, estq; in animis nostris veluti petrennis fons salicis in vitam æternam. Similis sententia infra c. 6. 35. *Qui venit ad me, non sitiet iterum.*

Gen. 2. 23.

15. *Dicit ad eam mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Adhuc carnalis est mulier. Nec mirum, mulier ipsa caro est. Cum tam aperte Christus significasset de spiritali aqua loqui, tamen adhuc in corporali hæret aqua, vt Cyrillus annotat. Quamquam Chrysost. & Theophyl. aliquid supra sentium mulierem existimant concepsisse, in eo tamen errasse, quod spiritali aquam corporaliter intelligebat. Cum enim videret Christum de alia non corporea loqui aqua, existimasse eam non aliam habere vim, quam vt corporis sitim extingueret. Itaque non

A petiuisse illam, vt haberet vitam æternam, quamuis audiuisset eam in vitam æternam salire: sed vt non amplius sitiret, & laborem illum quotidianum aquam hauriendi deuitaret. *Ad laborem,* inquit Augustinus, *indigentia cogebat, & laborem infirmitas accusabat.* *Vitam autem auferat, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.* Hoc enim ei dicebat Iesus, vt non laboraret, sed illa nondum intelligebat. Origenes intellexisse mulierem putat, sed quod dicit, vt non veniam huc haurire, nimis, vt mihi videtur allegoricè interpretatur, id est vt non indigeam aqua ista Iacob, scripturis, atque doctrinis quibus opus nobis est, vt diuina mysteria intelligamus: sed sine vilo studio, sine vilo labore, quæ admodum angeli faciunt, intelligam. Illud melius adnotauit hæc etiam mulierem illam honorifice Christum Dominum appellasse, vt versus 21. Illic quidem, quia discere ab eo volebat, vnde aquam haberet, & an maior esset Iacob: hæc, quia ab eo perebat aquam, itemque illud, re ipsa comprobasse verum esse, quod Christus dixerat versus 10. *Si scires domum Dei, & quæ est, qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo; simul enim vt mulier id intellexit, quoquo tandem modo intellexit, aquam ab eo petiuisse. Vtrumque mihi probabile videtur, & mulierem intellexisse Christum de aqua spiritali loqui, tamen non credidisse, quæ dicebat, irrededendoque respondisse, Domine, da mihi hanc aquam; non intellexisse, sed cum putasset eum de vera aqua, veraque corporis situi loqui, seito respondisse, Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Si intellexit, & non credidit, sed simulans se credere irrisit, specimen nobis hæreticorum præbuit. Hoc enim eorum ingenium est, quidquid sanctum, quidquid spirituale, quidquid denique supra sensus est, ingeniosa, vt ipsi putant, satanica, vt ego existimo, simulatione irridere. Si non intellexit, exemplum nobis præbuit eorum Catholicorum, qui res diuinas non intelligentes, curam tamen animi abiciunt in sola temporalia commoda inueniunt.

Mat. 23.

Horatius ad Brutum.

Per viros dicitur de fura mulieris.

Adulteros habuit quosque Samaritanos.

16. *Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.* Minime dubium est, quin scierit Christus eam virum non habere, vt illi paulo post declarauit, tamen necesse est, vt aliquo saltem prætextu Christus eam iusserit vocare virum. Is duplex esse potuit: aliter quod vellet non cum illa sola, sed etiam cum eius viro donum illud, quod promiserat, communicare, & quo maius esset beneficium, quod viro simul, & vxori commune esset; & quod non satis honestum videretur nuptæ mulieri quidquam donari inficio marito. Hoc prætextu Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius factum putant, vt Christus dixerit, *voca virum tuum.* Alter, quem Augustinus, & Cyrillus attingunt, quod non satis videtur mulier idonea esse, vt, quæ dicturus erat Christus, intelligeret, ideo iussam vocare virum, vt per eum doceretur. Sic enim, vt monet Augustinus, D. Paulum constituisse, vt per viros suos mulieres docerentur, 1. Corinth. 14. 35. At cur non alium potius quæret prætextum, quam vt de viro illius loqueretur, quem sciebat eam non habere? nec enim illi deesse multi petuerunt. Eo ipso quod sciebat virum eam non habere, eo potius quam alio prætextu vsus est Sciebat enim quid illa iussa virum vocare responsura esset: & volebat occasionem inde captare illi declarandi, quidquid toto vite sæe tempore fecisset, vt Ammonius ait, lubent nos Chrysostomus, & Euthymius modestiam simul, & prudentiam Christi obseruare. Poterat statim principio facere, quod tandem in fine fecit, & omnem illi vitam enarrare. Noluit, sed occasiones quaerit commodas, vt quod

dicturus erat, aut necessario re ipsa postulante, aut A certe apte dicere videretur. Si statim dixisset quinque eam viros habuisse, arroganter, & ambitiose dixisse videretur, vt se Prophetæ esse ostenderet, quod sancti cordatiq; Prophetæ facere non solent. Itaque isti qui nulla occasione, nullius rogati, aut occulta pronuntiant, aut aliquid aliud faciunt simile miraculi, verendum, ne circulatores potius, aut magi, quam Prophetæ, vel sancti viri sint. Longe abest sanctorum virorum ingenium à vanitate.

17. *Non habeo virum.* Quomodo negat se virum habere, cum aliquem saltem haberet loco viri? Nec enim credendum est illam dicere voluisse se quidem loco viri aliquem amicum habere, legitimum autem virum non habere. Quod si dicere voluisset, peccatum suum aperuisset, quod maxime videtur occultare voluisse. Respondet Euthymius voluisse Christum decipere, quia purum adhuc esse hominem existimabat. Itaque etiam putabat se virum habere, tamen dixit se non habere. Et vero probabile est mulierem illam curiolam, & cupidam videnti, quo tandem euaderet Christi pollicitatio, ideo negasse se habere virum, vt Christus statim sibi daret, quod datum se, cum vir venisset, pollicebatur, eo non expectato.

Bene dixisti, quia non habeo virum. Quod mulier vno sensu dixerat, id Christus alio sensu accipiens vere ab ea dictum esse interpretatur. Illa putans se virum habere, mentita dixerat se non habere, vt paulo ante ex Euthymio dicebamus, Christus verbum eius excipiens subiecit verum eam dicere falsum dicere volentem, Habere enim virum, sed non legitimum.

18. *Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir.* Satis fuisset dicere, *Bene dixisti,* nam quem habes, non est tuus vir. Sed non contentus Christus ostendere scire se non esse legitimum virum, quem mulier illa pro legitimo haberi volebat, sumpta ex viro vno occasione de omnibus loquitur, quos vnquam habuisset. Non satis ex his verbis Christus constare potest, an quinque illi viros, quos Samaritanam habuisse dicit, legitimi fuerint, an concubini potius, quam mariti quemadmodum & vltimus. Ego semper existimauit adulteros fuisse. Nam si legitimi fuissent, nihil occultum Christus Samaritanæ patefecisse videretur, cum dixit quinque eam viros habuisse. Deinde cum mulier dicit postea ver. 29. *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci?* Omnia sua occulta peccata à Christo sibi indicata fuisse significat, atque inter ea proculdubio enumerat, quod quinque habuisset viros, quod nullum peccatum fuisset, si fuissent omnes illi legitimi. Hoc me tantum tenebat, quod auctorem non inuenierim vllum huius sententiæ. Omnes enim, quos legebam, sentiebant fuisse legitimos; Augustinus tractat. 15. Nonnus poeta, H. lat. 2. de Trinitate, Athanasius, aut quicquid auctores eorum qq. qu. 58. Beda, Euthymius, Rupertus, & recentiores magno contenti; ita propterea, vt nec qui dubitaret quidem mecum, repreciterent. Inueni tamen multo questum studio Chrysostomum in Plat. 17. qui non solum putat quicquid illos adulteros fuisse, sed eodem etiam tempore eos mulierem illam Samaritanam habuisse, aptoq; in exemplo eo pariter genes, quæ multos crederent Deos, nullum habere Deum, quia verus Deus non nisi vnus esse potest; quæ eodem modo, inquit, Samaritana illa eo ipso quod quinque habuerat viros, nullum habuerat, quia verus vir non potest esse nisi vnus. Constat tamen tunc deo hunc secutus auctorem, quod ante timide dicebam. Sententia Basilij in epistola ad Amphilo. huiusmodi ergo venia. Putat post trigamiam cetera, si quæ contrahuntur matrimonia,

vera non esse, itaque hunc sexum, quem illa habebat mulier, matrimonio illi coniunctum fuisse sed quia sexus maritus erat, adulterum à Christo fuisse indicatum. Quid quinque illi, quid vnus hic vir allegoricè significet, non est instituti nostri docere: tamen si quis hoc requirit, Origenem Augustinum, Bedam, & Strabum in hunc locum legat.

Hoc vere dixisti. Idem ante dixerat, sed repetitione confirmat. Nam mihi videtur arguunt, quod Origenes obseruat, hæc verba tacitam habere reprehensionem. Sic enim Christum dixisse, hoc vere dixisti, quasi indicaret eam ante vera non dixisse, cum dixerat Iacob patrem illam effodisse, atq; ipsum, & eius pecora inde bibisse, quod supra refutauimus.

19. *Domine video, quia Propheta es tu.* Duplex confessio, & propit peccati & virtutis, atque excellentia Christi. Cum enim dicit, *Video, quia propheta es tu,* tacite confitetur vera eum dixisse, se in perpetuis adulteris vitam duxisse. Quod qui nemine indice cognouerit, non posse non esse Prophetam. Obseruauerunt quidam non boni auctores hoc inter prædestinatos, & reprobos esse discrimen, quod prædestinati reprehensi culpam agnoscat, vt fecit hæc mulier, & David 2 Regum 12. 13. Ezechias 4. Regum 20. 19. & Iai. 39. 8. Et illi qui concionantur Petro commoti sunt Actorum 2. 37. reprobis vero aut negent, vt Cain Genes. 4. 9. Giezi 4. Regum 5. 25. Ananias, & Saphira Act. 5. 2. 8. aut excusent, vt Saul 1. Regum 15. 20. aut etiam vlciantur, & in eos à quibus reprehenduntur seuiant, vt Reges Iudæorum in Prophetas, qui à Deo illis mittebantur. 3. Regum 19. 2. Remon. 11. 3. Ierem. 19. 26. & 36. 5. Herodes in Ioannem Mar. 6. 17. Scribae & Pharisei in Christum Matth. 21. 45. 46. & 26. 57. Iudæi in Stephanum Act. 7. 57. Recte dixerunt, si non inter prædestinatos, & reprobos, sed inter bonos, & malos discrimen illud possident. Nam nec prædestinati semper offensa sibi peccata recognoscunt, sed hæc admoniti omnibus resistunt, sæpe oblati sunt vique ad vltimum vite tempus, quo tempore subito respiciunt: & reprobis sæpe monitorem audiunt, sæpe respiciunt, ad extremum vero in peccato morantur. Nec quicquam scire potest, an illomnes, qui reprehensi culpam agnouerunt, prædestinati: & ceteros, quidem non cognouerunt, reprobis fuerint. Quin Paulum videmus vtrum ex iis, qui in Stephanum lauerunt, fuisse prædestinatum. Quod enim, qui reprehenditur, peccatum agnoscat, non solum ex gratia, sed ex libero etiam pendet arbitrio: quod isti vtollant, omnia prædestinationi tribuunt. Illud quidem recte in hac muliere Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius obseruauerunt, non egredisse à Christo reprehensam, quin conuersam ad meliorem mentem saluam ab eo qua fuisset. Concepit ante ex Christi sermone aliquantam de illo opinionem, vt non vulgarem hominem esse duceret, ideoque, vt Origenes ait, dominum appellaret. Nunc vero plusquam hominem non vulgarem, id est Prophetam confitetur, videns, quæ occulta erant, sibi patefuisse. Itaque inepte profus quidam hæreticorum interpretes Prophetam hoc loco hominem doctum, & in lege versatum intelligunt. Non enim doctrina vlla, sed diuino profus spiritu occulta, solique Deo cognita panduntur. Sed quia nemo melius quam Prophetæ, quæ ad legem, religionemque pertinebant, nouerant, quaestionem illi à quam Prophetæ de religione proponit.

20. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolyma est locus, vbi oportet adorare.* Non dicit,

dicit, Nos dicimus in monte hoc adorandum esse; sed, *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Siue articulo aliquo, ut quidam volunt, ut iudicaret Samaritanos exemplo, & auctoritate patrum facere quod faciebant: Iudæos vero exemplo & auctoritate carere, solaque privata quadam opinione Ierosolymis adorare. *Vos*, inquit, *diuini*, quasi dicat, dicitis, sed non probatis. Siue, ut ego arbitror, exculans potius Samaritanos, quam Iudæos acculans, ita loquitur. Dubium quos patres intelligat, cum dicit, *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*, Samaritanorumne, an Samaritanorum simul, & Iudæorum. Plerique omnes auctores Iudæorum etiam Patres intelligunt Abraham, Isaac, & Iacob. Nam Abraham in eo monte filium suum Isaac sacrificasse Genes. 22. 2. & Iacob in eodem loco structa ara Deum oblato sacrificio adorasse Genes. 33. 20. Sic interpretantur Ammonius, Chryostomus homilia 31. Augustinus, Beda, Rupertus, lib. 4. Theophylactus, & Euthymius. Id quidem vel solis auctoribus sine alia ratione probabile est: sed non video, cur non probabile etiam sit solos maiores Samaritanorum intelligi, qui cultum illum in eo monte instituerunt: quorum se auctoritate mulier tueretur, ut mulierem hereticarum imperitam decebat. Ineptè vero heretici hodie huius nobis mulieris exemplum obiciunt, quasi nos idem faciamus, cum maiorum nostrorum allegamus traditiones. Non enim animaduertunt mulierem illam Samaritanam, id est hereticam fuisse, ideoque cum patrum suorum exemplum, traditionemque protulit, nihil aliud, quam erroris vetustatem protulisse. Vnde sequitur Lutheranus, & Caluinistas, qui hoc nobis obiciunt, non posse maiorum suorum exemplo sese tueri, quia ipsorum maiores sicut & ipsi heretici fuerunt, & ab Ecclesia Catholica, sicut Samaritanis olim ab Ecclesia vera Iudæorum, discesserunt. Rectè mulier illa maiorum suorum exemplo auctoritateque via fuisse, si in vera fuisset Ecclesia. Nam traditio in Ecclesia, veritatis, extra Ecclesiam, erroris confirmatio est.

In monte hoc. Non dubium demonstrasse montem Garzin, qui vbi Sichimoram, cuius illa mulier erat ciuis, vicinus erat: in eoque omnes conueniunt auctores. Que autem fuerit causa Samaritanis in eo monte adorandi, ex facta intelligitur historia. Ieroboam cum decem tribus à regno Iuda segregasset, nouumque regnum Israël constituisset, metuens ne, si populus de more religionis causa Ierosolymam iret, se deserto ad Regem Iuda delibaretur, nouo Regno nonam instituit religionem, & duos illos conflat vitulos, quorum alterum in Bethel, alterum in Dan vltima regni parte collocatos pro diis iussit adorari. Hinc prima orta disensione religionis. Post Babylonicam vero captiuitatem potentibus rerum Peris Manasses Ierosolymitanus ciuis, & Iaddi Summi sacerdotis frater, & ipse sacerdotalis particeps dignitatis Sansballeis Cuthæi, & Darij Regis in Samaria præfati filiam vxorem duxit, nomine Nicaionem. Quamobrem cum & à cæteris Iudæis, & ab ipso suo fratre Summo sacerdote functione sacerdotij prohiberetur; seque apud Sanaballetem excusaret, quod ipsius filiam quam sibi desponderat, ducere non posset, malle se vxore carere ea, quam tanta dignitate sacerdotij. Sanaballetes non solum sumptum illi pollicetur sacerdotium, si filiam suam reuocaret, sed templum etiam sese illi Ierosolymitano æquale edificaturum. Quod & fecit in monte Garzin, vnde ceptum est à Samaritanis sacerdote Manasse in eo monte adorari. Historiam scribit Iosephus lib. 11. antiquit. cap. 7. & 8. Quod autem dicit

Caluinus in Ioan.

Traditio sola Ecclesie veritas confirmatio est.

mulier adorauerunt, eam intelligit adorationem, quæ cum sacrificiis, cæterisque publicis ac solemnibus ceremonijs coniuncta erat. Nam Deum orare, & flexo venerari genu & Samaritanis, & Iudæis vbi que licebat, idque sape legitur fecisse Christum. Offerre autem sacrificia, præscriptis à lege ceremonijs vti Iudæis extra Ierosolymitanum templum non licebat, sic Deo iubente Deuter. 14. 23. 24. & 26. 3. Eum enim locum Deus elegerat; vti ibi nomen suum inuocaretur, ut scriptura loqui solet. 1. Paralipomen. 17. 12. & 22. 6. & 2. Paralipomen. 6. 6. & Plal. 77. 68. 69.

21. *Mulier, venit hora, quando nec in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitur Patrem.* Incipit vti Christus auctoritate sibi à Samaritana concessa. Vocauerat Christum Prophetam; postulat igitur ab ea, ut sibi tanquam Prophetæ credat. Porro non respondit proprie ad id, quod mulier iniret gauerat, vtri melius Samaritanam in monte illo, an Iudæi Ierosolymis Deum colerent, siue quod id studio contentionis, & gentis interrogasset, ut Chryostomus insinuat, & noluit Christus constituisse ab ea, vnde alere contentionem; siue quod noluerit ostendere magis parti vni suæ, quam alteri, quod facilius sibi crederetur: itaque vtriusque & Iudæos, & Samaritanos in futurum æquauit, non dicens vtri melius ante Deum coluissent, sed neutros eo loco, quo ante colebant, bene culturos esse. Nam quod Cyrillus ait Christum hoc responso & Samaritanos, & Iudæos reprehendisse, quod etiam Iudæi in eo errore essent, ut exultarent non licere sibi extra Ierosolymam Deum adorare, singularis opinio est, & scriptura minime consentanea. Nam Iudæis etiam quam Ierosolymis adorare, id est sacrificiis non licet, superius verus demonstrauimus. De qua hora loquitur Christus disputatur. Primum horam pro tempore positam per Hebraismum minime dubium; sed id ipsum ten pus quod fit, queritur, quod Christus iam venisse, aut certe appropinquare dicitur enim Graecè est, *ἐγγυαί*, & vni hora tempore præfati; paulo vero post declarat iam venisse, *23. venit hora, & nunc est.* Sunt qui tempus intelligant excidij Ierosolymitani, quo tempore non solum Samaritanum, sed Ierosolymitanum etiam templum ita vastatum est, ut nec in illo Samaritanam, nec in hoc Iudæi adorare possent. Sic Euthymius; melius Ammonius & Cyrillus horam *τὴν αὐτὴν ὥρην τὴν ἀποδοῦσαν ἀποδοῦσαν*, id est ipsius ad homines aduentum interpretantur. Nec enim id Christus agebat, ut doceret, vbi posset, vel non posset, sed vbi deberet, vel non deberet Deus adorari. Præterquam quod ver. 23. horam iam illam venisse dicit, cum tempus illud extinctionis templi Ierosolymitani non nisi quadraginta postannis venisse constaret. Voluit ergo significare superuacaneam iam esse questionem illam, quam illa Samaritana proponebat, vtri melius Samaritani in monte illo, an Iudæi Ierosolymis adorarent. Iam enim venisse tempus, quo tempore neutri cerro loco deberent adorare. Tollendum enim esse pristinum illum cultum, qui, ut hominibus carnalibus accommodatus, additus erat loco; aliumque pro illo meliorem introducendum, qui magis ad naturam Dei, & ad homines spirituales esset accommodatus. Quod dicit, *adorabitur Patrem*, ita dicere videtur quasi se excipiat ex adoratorum numero, & filium Dei esse declarat. Nec enim dixit, *adorabitur*, sed *adorabitur*, quemadmodum Ambrosius libro 5. de fide capite 3. obseruauit. *Non dixit, inquit, adorabitur, quod vique dixisset, si consocium nostris subiret obsequij.* Neque dicit Deum, sed Patrem suum vocat. Si enim opinor intelligit; non partem vestrum.

Video

Samaritanorum de Deo erroris opinio secundum Chryso.

Cyrii melior de Samaritanorum religione sententia.

Video paulo post dicere, *Nos adoramus, quod scimus.* A quasi sese adoratoribus adnumeret, sed cur eo loco ita loquatur, illiterationem reddemus.

22. *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus.* Hactenus quidem docuit superuacaneam esse questionem, quia deinceps & qui in monte Garzin, & qui in templo Ierosolymitano adorabant, non rite, religioseque adorabant, aliam iam adorationem tempore postulante. Nunc de præterito loquitur, cum inuidiam prius in Samaritanos, & suspicionem erga Iudæos gratia remouisset, æquato inter hos, & illos iure, doceretque melius ante id tempus Iudæos, quam Samaritanos adorasse, ut Chryostomus, & Theophylactus interpretantur, Augustinus, & Beda de futura etiam hic adoratione agi putant, ut paulo post exponemus, quod minus probo. Quid autem sit, *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus*, aliquanto difficilior est. Primum, quod non videatur ad rem, rectèque respondere. Non enim quererebat mulier vtri meliorem, aut vtiorem Deum; sed vtri sanctiore loco eundem Deum adorarent. Deinde quia & Samaritani sciebant, quid adorarent, cum verum adorarent Deum, Chryostomus, Theophylactus, & Euthymius propterea dicunt Samaritanos adorasse, quod nesciebant, quia licet verum adorarent Deum, putabant tamen non esse nisi loci eius Deum. Sic enim Regi Assyriorum nuntiatum fuisse 4. Regum 17. 26. *gentes quas transiisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samarie, ignorat legitima Dei terra, & inuisi in eos Dominus leonem, & ecce interficiunt eos, quod ignorant ritum Dei terra.* Iudæos vero adorasse, quod sciebant, quia meliorem de Deo habebant opinionem existimantes Deum omnium gentium Dominum esse. Eodem pertinet, quod D. Thomas, & Lyranus docent, Samaritanos in eo errore fuisse, ut existimarent Deum esse corporeum. Quod Iudæi nequaquam putabant. Sic enim Salomonem, cum templum edificasset, professum fuisse 3. Reg. 8. 27. *Ergone putandum est, quod vere Deus habitet super terram? Si enim caelum, & cæli caelorum te capere non possunt, quanto magis domus hac, quam adificauit?* Sic notum fuisse in Iudæa Deum Plal. 75. 1. Sed ego in eo errore Samaritanos fuisse non lego, & Iudæos aliquos fuisse lego apud Hebræum auctorem Rab. Moysen Ægyptium lib. 1. Morech. cap. 1. Quin multos etiam Christianos, & graues auctores, quos opus non est commemorare, ne eorum errorem refutare videamur. Aliquanto igitur mihi magis placet, quod Cyrillus ait, Samaritanos adorasse, quod nesciebant, Iudæos, quod sciebant, quia quamuis eundem adorarent Deum, tamen Iudæi certa doctrina, legeque à Deo sibi præscripta; Samaritani inuenio ad hominibus ritu adorabant. Sed verum ego sensum alium esse arbitror: ut Christus non de eo, quod adorabatur, sed de solo loquatur loco, quo Deus adoratur. De solo enim loco mulier interrogauerat, & credendum est Christum de eodem loco respondisse. Respondet autem, *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus.* Sensus igitur est, quod vos in monte illo adoratis, nescitis, quid faciatis; quod vero nos Ierosolymis adoremus, scimus; quid faciamus. Nos enim hoc Dei iussu facimus; vos illuc inuenio facitis vestro. Quod autem dicit, *Nos adoramus, quod scimus*, seipsum connumerans cum adoratoribus, Ariani Catholici obiciebant ut probarent Christum Deum non esse, qui Deum adoraret, ut apparet ex Cyrillo, & ex Ambrosio libro 5. de fide capite tertio. Auctores Catholici duobus modis respondebant. Primum quidem, Christum tanquam hominem locum esse, eo modo quo supra fontem fatigatus ledebat. Sic Ammo-

nus, Cyrillus, & Ambrosius: eiusdem enim fuisse naturæ fatigati, & adorare: ideo paulo ante dictum fuisse fessile fatigatum, ut intelligeremus de humana eius hic agi natura, ut obferuat Ambrosius. Deinde non ex veritate, sed ex mulieris opinione locum fuisse, quæ non Deum, sed hominem Iudæam, Prophetam illum quidem, sed hominem tantum esse putabat: Sic idem Ammonius, Ambrosius, & Chryostomus, Theophylactus, & Euthymius. Eodè opinor modo Augustinus & Beda respondissent, si questionem atrigulent. Illud vero singulariter, & præter omnium opinionem dicunt, Christum non de omnibus loqui Iudæis, sed de se de Prophetis, & Apostolis, qui iam incipiebant ab eo docti in spiritu, & veritate Deum adorare. Tritam sequamur viam, credamusque de toto genere Iudæorum loqui. Ego tamen aliaratione suspicor ita loquutum esse, ut se cum cæteris Iudæis connumeraret; non quidem ut significaret se etiam tanquam hominem more cæterorum Deum adorare, neque ut conuenienter opinionem mulieris loqueretur; sed ut se Iudæum esse confirmaret, vnde Messias originem ducturus erat, gradumque faceret ad id, quod paulo post dicitur eras, se esse Messiam. Cum ergo dicit, *Nos adoramus*, non significat se adorare, sed Iudæos adorare. Pronomen enim, *nos*, non personam, sed genus declarat, quemadmodum multis alibi exemplis explicauimus. Sic itaque loquitur tanquam si vir nobilis Hispanum dicit, *Nos Regi nostro fideliter, ac libenter tributa soluiimus*; non enim significat se, cæterosque nobiles soluisse; sed totum Hispanorum gens soluit.

Nos non personam, sed genus declarat.

Quia salus ex Iudæis est. Difficile dictum est, qualis hæc sit causa, aut cuius reddatur rei. Sed videndum prius, quam salutem appellet. Duplex opinio. Alij salutem Christum ipsam appellari, qui salus mundi erat, & ex Iudæis ducebat genus: ita interpretantur Origenes, Tertullianus libro 4. contra Marcionem, Ammonius, Chryostomus, Cyrillus, Rupertus, Theophylactus, Euthymius. Alij cognitionem vniuersi solus Dei, sine qua nemo vnquam salus esse potuit. Eam enim cognitionem Iudæos singulari quodam beneficio à Deo per legem, perque reuelationem accepisse. & ex eo populo non ad Samaritanos modo, sed ad omnes omnino gentes, quæ eam habere, propagaram. Hoc etiam modo exponunt Ammonius, Chryostomus, Theophylactus, & Euthymius. Alij tertiam quandam explicationem afferunt, salutem ex Iudæis esse, quia illis primum prædicatum est Evangelium, & ab illis ad cæteras gentes per Apostolos homines genere Iudæos deniuatum, Matthæi 10. 5. & Plal. 109. 3. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion.* & Iesai. 2. 3. *Ex Sion exibit lex:* & Luc. 24. 47. *Prædicari in nomine eius penitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Ierosolyma.* Hoc vltimum nullo mihi modo placet. Ex duabus autem primis interpretationibus, secunda primam antefero: quia verifimus est Christus de se ipso, quam de lege loqui, cum id potius ageret, ut doceret venisse tempus, quo lex abrogaretur, adesseque salutem illam, in quam lex omnis collinebat. Reddit ergo causam Christum cur maiorem Deus sui cognitionem Iudæis, quam vlli dedit genti; itaque soli illi sciebant, quod adorabant. Quia ex eo nimirum populo decreuerat Deus mundo saluatorem mittere Rom. 1. 3. & 9. 5. Et conueniebat ut ille populus, vnde filius Dei carnem sumpturus erat, singularem Dei haberet cognitionem. Propterea legem illi Deus dedit, & quequid illi vnquam beneficiorum singulariter contulit, propter nasciturum ex eo Christum contulit.

Cur Iudæi maiorem cognitionem de Deo haberent.

23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate.] Dicitur aduersus Iudaeos, sed, quae non videtur hic conuenientem habere locum, apte appositae est, sed ad illa verba refertur debet, Nos adoramus, quod sumus, quasi dicat, licet haecenus quidem nos meliores quam vos fuerimus adoratores, quia adorabamus, quod sciebamus adorandum, & quo modo adorandum erat; tamen iam hora venit, cum quisquis verè Deum voluerit adorare, nec eo quidem adorabit modo, quo nos haecenus adorauimus, sed in spiritu, & veritate. Quod dicit, Nunc est, hanc vim Chrysostomus, & Theophylactus, habere putant, vt quod Christus dicebat, ab iis distingueret, quae ceteri Prophetae dicere solebant. Solebant illi res in longum plerumque tempus expectandas vaticinari. Christus, quem mulier solum Prophetam esse putabat, rem praesentem ostendit, neque suspendit auditorem expectatione. Cedo ego propterea Christum addidisse, *et nunc est*, vt magis mulieris animum ad inquirendum accenderet: quoniam modo in spiritu, & veritate adorandus esset Deus: interesse enim sua id scire, quandoquidem iam venisset tempus. Veros adoratores non dubium, vt Chrysostomus ait, quin Christianos intelligat. Nam quod auctor ille q. ad Antiochum, eos solos, quin solitudine habitant, & circa Ecclesiam Deum colant, veros adoratores esse dicit, non dixisset Athanasius, cui vulgo quaestiones illae tribuuntur. Multo diffidius quid sit in spiritu, & veritate adorare. Pimum Caluini statum hereses euellendas, qui in spiritu, & veritate adorare interpretantur sola adorare fide. Sed isto quidem modo demones veri erant adoratores. Nam & demones credunt, & conuersantur, lac. 2. 19. & Christum saepe negantibus Iudaei filium Dei esse confessi sunt Marc. 1. 24. Luc. 4. 34. Deinde si sola fide Deus adorandus, cur ipsi precibantur cur Psalmis: cur sacramentis Deum adorant? si tamen adorare haeretici possunt. Vicina huic errori est eorum interpretatio, qui spiritum hoc loco animum intelligunt, quasi solo Deo animo sic adorandus. Quam interpretationem videtur recitatum a Theophylacto approbare. Sed, opinor, non animaduertent illi solere non animo tantum, sed etiam corpore posito genu Deum adorari. Alij spiritum sanctum intelligunt, quem qui accipiunt, spiritum ipso sancto eundem, quem accepserunt, spiritum adoret. Ita Ambros. lib. 3. de spiritu sancto c. 12. & Rupertus. Alij spiritum, & veritate, id est veris virtutibus, corporisque mortificatione, vt Origen. & Ammonius. Alij in spiritu, id est in spiritu sancto, & in veritate, id est in Filio, ita vt vnam in tribus personis Deum adoret, vt Athanas. in epistola ad Serapionem contra eos, qui dicebant spiritum sanctum esse creaturam. Omnium hic opinionum probabilissima est, quae communis est maxime, Origenis, Tertulliani in lib. de Trinit. Hilarj 2. lib. de Trin. Chrysostomi, Procopij in cap. 28. Ista. Theophylacti, Cyrilli, Euthy. vt spiritus corporeo opponatur loco, quo & Iudaei, & Samaritani Deum concludere videbantur, dum illi adorari putabant posse, vt recte Tertullianus, & Hilarj edidit: veritas vero figuris, vt supra capite 1. 14. 17. vt sensus sit venisse tempus, quo tempore veri adoratores, neque certo villo loco, neque legalibus illis ceremoniis, & sacrificiis, quae vmbrae tantum erant rerum futurarum, Deum adorabunt; sed veritate, id est rebus iis, quae per vmbrae illas significabantur. Possunt etiam meo quidem iudicio spiritum & veritatem pro eodem accipere, quem admodum & Cyrillus videtur interpretari, vt gratiam noui testamenti, & quidquid ad statum pertinet legis Evangelice,

Caluini statum hereses euellendas, qui in spiritu, & veritate adorare interpretantur sola adorare fide.

Quid sit in spiritu, & veritate adorari Deum.

A spiritum appellet; legem vero Moysis corpus fuisse significet, quia Euangelium quasi anima, hoc est spiritus legis est. Annuaduerto enim aliquando spiritum pro veritate sumi, & vmbrae tanquam corpori animam opponi. Causa, inquit, in spiritu meo, id est vere, non figurate, non adumbrate. Rom. 1. 9. & circumspecto corde in spiritu, non litera, id est non illa quae figurata erat, sed ista quae veritas Rom. 2. 29. Qui & idoncos nos facit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu, id est non vmbrae tantum, quales illi erant veteris testamenti, sed veros 2. Corinth. 3. 9. Eadem ergo res & spiritus dicitur, id est anima, & veritas, id est, corpus, quod per praecedentia mihi placet, & haec, & quam ante hanc proxime posuimus. Vt libet intelligamus modo, vultis illa quaestio facile soluitur, quomodo Christiani, quos veros hic adoratores vocati diximus in spiritu adorare debeant. Quid enim? an non debere certa habere templa, non sacramenta? non vnicum illud, & omnium praestantissimum Eucharistiae sacramentum? Maxime vero, sed haec omnia, & si quae sunt alia generis eiusdem, siue à Christo, siue ab Ecclesia instituta, quibus Deus à Christianis colitur, quamuis natura sua corporea sint; tamen quia non sunt figuratae futurarum; sed veterum potius figuratae impletio, aut ad significandam impletionem ipsam instituta, non corpus, non vmbra, sed spiritus & veritas sunt. Eadem ratione illa alia quae explicatur, an non lex etiam verus spiritum habebat, & veritatem? an Prophetae, sine spiritu, & veritate Deum adorabant? Adorabant illi quidem spiritum, id est animo, aut spiritum, id est vera fide, charitate, pietate, quae adorabant veritate, id est vere, non simulata, non fide, non falsis commentis, sed iis modis, quos sibi Deus praescripsit: sed non adorabant in spiritu, & veritate, id est sine figuris; quia illis ipsis figuris Deus eos iusserat adorare. Vna superest obiectio diluenda, quomodo cum his duabus interpretationibus ratio illa, quae sitim redditur, cur veri adoratores in spiritu, & veritate adorare debeant, quia spiritum est Deus, consistere possit? Haec enim ratio non probat sine figuris, sed sine corpore, solo animo adorandum esse. Sed hanc obiectionem illic diluamus. Abutebantur etiam hoc loco Arianj, ij qui spiritum sanctum Deum esse negabant, vt Ambrosius auctor est. lib. 2. de spiritu sancto, cap. 11. Non posse spiritum esse Deum, quando non spiritum, sed spiritum Deum adorare iubeamur. Facilis erat, & expedita responsio spiritum hoc loco non spiritum sanctum, sed, vt supra docuimus, veritatem, & quasi animam legis significare, & aliter Ambrosius respondet, significare spiritum sancti gratiam, quam cum accipimus, spiritum ipsum sanctum adoramus. Ceterum adorandum esse spiritum sanctum alius ille probat argumentis, quae huius non est loci recitare. Iustinus vero martyr in oratione 2. ad Anton. Piu pro Christianis obiectibus Gensibus, quod Christiani athei essent, quod ipsorum deos non adorarent, ex hoc loco respondet nos in spiritu, & veritate verum Deum adorare.

Christiani quomodo spiritum adorant.

Nam veteri legis spiritum, & veritatem fuerunt.

Arianj obiectio non soluitur.

veritate

veritate Deum adorarent, vt Chrysostomus, & Euthymius respondent. Possunt etiam sic intelligere, vt non hic de voluntate ratio sit. Quasi dicat, hoc natura ipsa Patris requirit, vt in spiritu, & veritate adoratur, spiritus enim est. Diximus supra Patrem vocari Deum aut Christum, vt ego arbitror, aut aliorum, à quibus adoratur. Adorantes enim dicimus Pater nos, qui es in caelis, & in spiritu sancto, vt ait D. Paulus clamamus Abba Pater.

24. Spiritus est Deus, & eos, qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare.] Dicitur, & prior loco posita particula illatuz vim habet ex Hebraeorum idiomate, vt si diceret, Spiritus est Deus, itaque qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Relegimus supra in hunc locum quaestionem minime facilem, quo modo haec ratio cum ea interpretatione conueniat, quam in superiore versum adhibuimus. Ex eo enim, quod Deus Spiritus est, non videtur sequi in spiritu, id est sine vmbra, & figuris, sed in spiritu id est animo, non corpore adorari oportere. Qui tantum attingat quaestionem, non inuenio, & tamen dignus, vt arbitror, loco erit. Soluendus mihi, quem feci nodas est. Si existimo rationem reddi, cur Deus recitatus figuris vereris legis, in spiritu, & veritate voluerit adorari. Quia ille nimirum vmbrae cultus non erat ad ipsius naturam accommodatus. Nec enim poterat Deus, cum spiritus esset, figuris vllis, vmbrae repraesentari. Quod corpus non est, vmbra non habet. Hoc est quod in ipso etiam veteri testamento de illis ipsis ceremoniis, quae ipse instituerat, dicitur quando. Quo mihi multitudine videtur sum vestrarum, dicit dominus, Ista. 1. 11. Et, calum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quae est ista domus, quam adificauit mihi? Et quis est iste locus quietis meae? Omnia haec manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista, dicit Dominus. Ad quem autem in respiciam, nisi ad pauperem vltimum, & contrarium spiritum, & timentem sermonis mei? Qui inuolat haerem, quasi qui interfecti virum. Qui mactat pecus, quasi qui exercebit eum, qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat Ista. 66. 1. 23. Nuncquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo. Psalm. 49. 13. Cur ergo vmbrae ipsae illas & figuram instituit? Supra exposuimus, erant non ad usum, sed ad hominum naturam, & temporis conditionem accommodatae. Atque hoc est quod hoc loco significat, naturam suam, quae non corporea, sed spiritualis sit, non requirere vt vllus corporeus sibi cultus exhibeatur. Si quando corporeum exigit ab hominibus cultum, id non ad suam, sed ipsorum naturam accommodatae facere. Cultum illum legale, qui totus corporeus, & vmbrae tantum erat, reiecit aliamque instituit, si non omnino, quod propter corporeum hominum naturam fieri non potest, magis tamen certe ad naturam suam accommodatam, sine vmbra, sine figuris, hoc est in spiritu, & veritate. Quod attinet ad sensum horum verborum, Spiritus est Deus, primum quidem illud certum nomen Dei, est posteriori loco positum, esse sibi eandem, nomen vero spiritus attributum, sensus enim est, Deus est spiritus. Esti Athanasium memini in disputatione contra Arium, & in libr. de communi essentia Patris, & Filij, & spiritum sancti, alioque non nullis auctoribus interpretari spiritum sanctum esse Deum. Sed quomodo hoc ipsum intelligendum sit, non vna veterum auctorum sententia est. Multi graues alioqui, & magni non omni corpore Deum carere putauerunt, sed spiritum appellari, licet aeternum, quia tam subtili sit corpore, vt fugiat oculorum aciem. Nam eadem de causa aeternum illum spiritum dicit. Mito Sadoceos Iudaeorum sectam, quos scriptura ipsa testatur omnem spiritum de me-

Math. 6. 9. ad Rom. 2. 15.

Cuius exteriorum cultus ab hominibus exigitur Deum.

Quomodo intelligendum sit Deum esse spiritum.

dio sustulisse. A cor. 23. 8. quique, vt Epiphanius in eorum haeretico tradit, propterea Patrem, & Filium confitebantur, spiritum vero sanctum negabant, ne spiritum vllum admitterent: nam Patrem quidem, & Filium esse corporeos. Hoc inquam mitto, & quæ Christianis postea haeretici prodierunt, Antropomorphitas, & Audianos, alioque, qui humanam Deo effigiem tribuebant, de quibus frequens apud priscos scriptores mentio est. Tertullianus quidem certe in libro contra Praxeam, Amobius lib. 3. contra gentes, Lactant. in libr. de ira Dei. cap. 18. aliquam Deo corporis figuram tribuunt, non ob id haeretici indicati. Quin & Cyrillus hoc loco non aliter dicit Deum spiritum, quam comparatione corporum appellari, quasi ad corpora spiritus, ad se corpus sit. Eum errorem Origenes hoc loco fortiter arguit, probatque Deum omnis corporis expertem esse. Itaque monachi illi Aegyptij, qui Theodosio iuniori Imperatori eam iterum haereticam excitarunt, Catholicos contumeliose causa Origenistas appellabant, Auctor Sozocrates lib. 6. hist. Ecclesiast. cap. 7. & Sozom. lib. 8. cap. 11. & 12. & Nicephor. lib. 11. cap. 14. & lib. 13. cap. 10. Refellit Theodoret. q. 10. in Genes. Videtur etiam Ammonius, quem ex quadam Graecorum Catena saepe citamus, eam proprie opinionem refutare voluisse. *αὐτὴν αὖ ἐθεὶς ἐκράτησεν, ἵνα ἴσῃ ἀνεῖρη, ἀλλ' ὅτι δὴ μακάριος ὁ Θεὸς οὐκ ἐθέλει ἵνα ἀποκρίσθῃ τὸν ἀέρα ἢ τὸν οὐρανόν, ὅτι τὸ ἀεὶ ἔστιν ἡ ἀκατακτάτος, ὅτι τὸ ἀεὶ ἔστιν ἡ ἀκατακτάτος, ὅτι τὸ ἀεὶ ἔστιν ἡ ἀκατακτάτος, ὅτι τὸ ἀεὶ ἔστιν ἡ ἀκατακτάτος.* Ammonius ex ma. Catena Graecorum. inquit, vocatur Deus, non vt ventus, sed vt incorporea, & vniuersa substantia: sicut enim aeternum insinuat vniuersum, sic & Deo nobis id quod viam praebet, suppetit ante vniuersum. Recte quidem, sed rectius alij Deum spiritum appellari volunt, non quod vitam sicut aër nobis tribuat, sed quod sicut aër nullum nobis videtur habere corpus, ita Deus, neque habere videatur, neque re vera habeat, vt in eadem Graeca Catena Didymus exponit. Quod vel ex hoc loco minime dubia ratione probari potest. Hoc enim agebat Christus, vt probaret Deum nullum profus habere corpus, ideoque non corpore, sed spiritu adorari oportere. Quæ Christi ratio nihil efficeret, si Deus aliquo quamuis subtili, quamuis tenui haberet corpus.

25. Dicitur in mulier. Scio quia Messias venit.] *Ἰσχυρὰς τὸν πῶν πῶν ἐστὶν ἡ ἐκείνη, ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη, ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη, ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη.* Dicitur in presenti tempore, id est venturus est, vt Matth. 24. 17. 11. *ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη, ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη, ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη, ἵνα ἴσῃ ἡ ἐκείνη.* id est venturus est, vt nollet verum interpretes. Aut, quod magis ego hoc loco probo, venit, id est adueniat, in propinquo est, iam patens esse dicitur, corpore que se miraculis ostendit. Hoc enim mulierem illam dicere voluisse ex eo coniecturam facio, quod si alio dixisset sensu abs re dixisset. Quosdam enim ad Messiam soluendam quaestione reiecit, si non iam venisset, aut tam cito venturum putabat, vt ipsa eum videre, & ab eo doceri posset? Nam quod quidam dicunt, iniquo illam animo tulisse Christi responsum, & ad Messiam quaestione renulisse, non quod se eum vltimum speraret, sed vt ingratus sibi disputationem abrumperet, non video, quomodo probent. Inaudierat igitur de Christo iam aliquid, sperabaturque eum se vltimum. Credendum enim est manasse iam late famam, extitisse Christum, qui de doctrina, atque miraculis doceret esse Messiam. Fieri etiam potest, vt ita intellexerit, quod dixerat Christus, *Veni hora, & nunc est*, quasi significasset tempus venisse Messiae, qui & Iudaeorum, & Samaritanorum cultum in meliorem esset statum restituras, vt etiam Rupertus interpretatur. Respondet igitur ad id, quod Christus dixerat, accommodatae. Quandoquidem, vt significasti, Messias venit, nihil opus est priuatum de religione disceptare. Ille nobis communis, &

Deus omnis corporis expertem esse.

Ammonius ex ma. Catena Graecorum.

Dicitur in presenti tempore, id est venturus est, vt Matth. 24. 17. 11.